

ATATÜRK'ÜN DİNÎ İÇERİKLİ KONUŞMALARI

(Seçki)

Kaynak: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Cilt I-III)

Düzenleme: ChatGPT • 16.01.2026

İçindekiler

- Balıkesir Paşâ Camii'nde Yaptığı Konuşma (Balıkesir Hutbesi) — 7 Şubat 1923
- Hilâfetin Kaldırılması Dolayısıyla Ankara'da Gazete Muharrirlerine Açıklama — 1924
- Hilafet ve Diğer Dinî Kurumlar Hakkında New York Herald Muhabirine Demeç — 1924
- Alman Vossische Zeitung Muhabirine Askerlik, Din... Hakkında Demeç — 1929

23. BALIKESİR PAŞA CAMİİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

7 Şubat 1339 (7 Şubat 1923)

Ey millet, Allah birdir. Şanı büyüktür. Allah'ın selameti, âtîfeti ve hayrı üzerinize olsun. Peygamberimiz efendimiz hazretleri, Cenab-ı Hakk tarafından insanlara hakayık-ı diniyeyi tebliğe memur ve resul olmuştur. Kanun-ı esasisi, cümlemizce malumdur ki, Kur'an-ı azimü'ş-şandaki nusustur. İnsanlara feyz ruhu vermiş olan dinimiz, son dindir. Ekmel dindir. Çünkü dinimiz akla, mantığa, hakikate tamamen tevafuk ve tetabuk ediyor. Eğer akla, mantığa ve hakikate tevafuk etmemiş olsaydı, bununla diğer kavanin-i tabiiye-i ilahiye beyninde tezat olması icap ederdi. Çünkü bilcümle kavanin-i kevnîyeyi yapan Cenab-ı Hakk'tır.

Arkadaşlar; Cenab-ı Peygamber mesaisinde iki dara, iki haneye malik bulunuyordu. Biri kendi hanesi, diğeri Allah'ın evi idi. Millet işlerini, Allah'ın evinde yapardı. Hazret-i Peygamber'in isr-i mübarekelerine iktifaen bu dakikada milletimize; milletimizin hâl ve istikbaline ait hususâtı görüşmek maksadıyla bu dar-ı kutside Allah'ın huzurunda bulunuyoruz. Beni buna mazhar eden Balıkesir'in dindar ve kahraman insanlarıdır. Bundan dolayı çok memnunum. Bu vesile ile büyük bir sevaba nail olacağımı ümit ediyorum. Efendiler, camiler birbirimizin yüzüne bakmaksızın yatıp kalkmak için yapılmamıştır. Camiler itaat ve ibadet ile beraber din ve dünya için neler yapılmak lazım geldiğini düşünmek yani meşveret için yapılmıştır. Millet işlerinde ber ferdin zihni başlı başına faaliyette bulunmak elzemdir, işte biz de burada din ve dünya için, istikbal ve istiklalimiz için, bilhassa hâkimiyetimiz için neler düşündüğümüzü meydana koyalım. Ben yalnız kendi düşüncemi söylemek istemiyorum. Hepinizin düşündüklerinizi anlamak istiyorum. Âmal-i milliye, irade-i milliye yalnız bir şahsın düşünmesinden değil, bilumum efrad-ı milletin arzularının, emellerinin muhassalasından ibarettir. Binaenaleyh benden ne öğrenmek ne sormak istiyorsanız serbestçe sormanızı rica ederim.¹

Hutbeler hakkında irad edilen sualden anlıyorum ki, bugünkü hutbelerin tarzı, milletimizin hissiyat-ı fikriyesi ve lisanı ile ve ihtiyacat-ı medenîye ile mütenasip görülmemektedir. Efendiler, hutbe demek nâsa hitap etmek, yani söz söylemek

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Şubat 1923, No: 736, s.2..

1 Mustafa Kemal Paşa minberde yaptığı konuşmasını, daha sonra aşağıya inerek sürdürmüştür. Kendisine yirmiyi aşkın soru gelmiş ve hutbelerle ilgili soruya verdiği cevapla açıklamalarına devam etmiştir.

demektir. Hutbenin mânası budur. Hutbe denildiği zaman bundan bir takım mefhum ve mânalar istihraç edilmemelidir. Hutbeyi irat eden hatiptir. Yani söz söyleyen demektir. Biliyoruz ki, Hazret-i Peygamber zaman-ı saadetlerinde hutbeyi kendisi irat ederlerdi. Gerek Peygamber efendimiz ve gerek Hulefa-yı Raşidin hutbelerini okuyacak olursanız görürsünüz ki gerek peygamberin gerek Hulefa-yı Raşidin'in söylediği şeyler o günün meseleleridir, o günün askerî, idari, mali ve siyasi, içtimai hususatıdır. Ümmet-i İslâmiye tekessür ve memalik-i İslâmiye tevessüa başlayınca, Cenab-ı Peygamber'in ve Hulefa-yı Raşidin'in hutbeyi her yerde bizzat kendilerinin irat etmelerine imkân kalmadığından halka söylemek istedikleri şeyleri iblâğa bir takım zevatı memur etmişlerdir. Bunlar herhâlde en büyük rüesa idi. Onlar cami-i şerifte ve meydanlarda ortaya çıkar, halkı tenvir ve irşat için ne söylemek lazımsa söylerlerdi. Bu tarzın devam edebilmesi için bir şart lazımdı. O da milletin reisi olan zatın halka doğruyu söylemesi, halkı dinlemesi ve halkı aldatmaması. Halkı ahval-i umumiyyeden haberdar etmek son derecede haiz-i ehemmiyettir. Çünkü her şey açık söylendiği zaman halkın dimağı hâl-i faaliyette bulunacak, iyi şeyleri yapacak ve milletin zararına olan şeyleri reddederek şunun veya bunun arkasından gitmeyecektir. Ancak millete ait olan işleri milletten gizli ettiler. Hutbelerin halkın anlayamayacağı bir lisanda olması ve onların da bugünkü icabat ve ihtiyaçlarımıza temas etmemesi, Halife ve Padişah namını taşıyan müstebitlerin arkasından köle gibi gitmeye mecbur etmek içindi. Hutbeden maksat ahalinin tenvir ve irşadıdır, başka şey değildir. Yüz, iki yüz, hatta bin sene evvelki hutbeleri okumak, insanları cehl ve gaflet içinde bırakmak demektir. Hutebanın herhâlde nâsın kullandığı lisanla görüşmesi elzemdir. Geçen sene Millet Meclisi'nde irat ettiğim bir nutukta demiştim ki “minberler halkın dimağları, vicdanları için bir menba-ı feyiz, bir menba-ı nur olmuştur”. Böyle olabilmek için minberlerden aksedecek sözlerin bilinmesi ve anlaşılması ve hakayık-ı fenniye ve ilmiyeye mutabık olması lazımdır. Huteba-yı kiramin ahval-i siyasiye, ahval-i içtimaiye ve medeniyeyi her gün takip etmeleri zaruridir. Bunlar bilinmediği takdirde halka yanlış telkinat verilmiş olur. Binaenaleyh hutbeler tamamen Türkçe ve icabat-ı zamana muvafık olmalıdır. Ve olacaktır.²

Dünya yüzünde Osmanlı devletinin inkırazından sonra bir Türkiye devleti teşekkül etmiştir. Bu devlet İran ve Afganistan gibi müstakil ve Müslümandır. Yeni Türkiye devletini milletin vekillerinden mürekkep olan Türkiye Büyük Millet Meclisi idare eder. Bu şerait dâhilinde halifeye, yalnız Türkiye devleti nam ve hesabına kanun-ı mahsus ile verilmiş olduğundan başka, bir hak ve salahiyet verilmek

2 Konuşmasına hilafet makamının sadece Türkiye'ye ait değil tüm İslâm âlemine ait olduğunu belirtmiş ve bu makama görev ve yetki vermenin Türkiye devletinin yetki ve sorumluluğu dışında olduğunu açıklamıştır. Konuşmasına hilafet ve ardından Lozan Konferansı ile ilgili yaptığı açıklamalarla devam etmiştir.

6. HİLÂFETİN KALDIRILMASI DOLAYISIYLA ANKARA'DA GAZETE MUHARRİRLERİNE YAPTIĞI AÇIKLAMA *

4 Mart 1340 (4 Mart 1924)

Son günlerde Meclisçe ittihaz olunan mukarrerat, milletçe tabii ve hakiki bir surette zaten arzu edilmekte olan hususattır. Bunları fevkalade olarak telakkiye mahal yoktur. Millet bunları lisan-ı hâl ile ve tabii bir tarzda istiyordu. Hakiki halas ve selamete karar vermiş olan bir milletten de başka türlü temayüle intizar edilemezdi. Bu mukarrerat millet ve memleket için herhâlde çok hayırlıdır ve pek az zamanda bütün bu iyilikler tebarüz edecektir. Mazideki tarz-ı harekete ait nedametler bu suretle telafi olunacaktır.

* *Tanin, Vakit, Tevhid-i Efkâr* gazetelerinin başyazarlarına yaptığı açıklamadır. *Hâkimiyyet-i Milliye*, 5 Mart 1924, No: 1063, s.1.

7. HİLAFET VE DİĞER DİNÎ KURUMLAR HAKKINDA NEW YORK HERALD MUHABİRİNE VERDİĞİ DEMEÇ*

4 Mayıs 1340 (4 Mayıs 1924)

Hilafetle beraber Türkiye’de mevcut olan Ortodoks ve Ermeni kiliseleri patrikhaneleri ile Musevi hahamhanelerinin ortadan kalkması lazımdır. Hilafet ve bu muhtelif patriklikler asırlardan beri ruhanî daire-i salahiyetleri haricinde muazzam imtiyazat topladılar. Halkın mütalâasına müsteniden bahsedilen hukuk haricinde imtiyazat ile Cumhuriyet idaresinin tatbiki kabil değildir. Mazide bilhassa Abdülhamit’in hal’inden sonra Kanun-i Esasimizi ve Meşrutiyet kavaninimizi Garp’ın medeniyet makinesine imtisalen tadil etmeye çok çalıştık. Fakat bu teşebbüsümüz akim kaldı. Zira her hatvede patrikhaneler ve hilafet gibi siyasi, dinî müessesatın hukuku ile karşı karşıya geldik.

Asırlarca evvel Türk-Müslüman ecdadımız bu memlekette hükümrân olduğu zamanlarda siyasi, dinî salahiyeti haiz rüesa tarafından idare edilmekte olan cemaatler buldular. O devirde itikadat-ı diniyeleri fatihlerin itikadatından farklı olan anasır-ı mahkûme ile telif-i beyn lüzumu hissedilmişti. Bu sebeple bu ilk fatihler, zir-i hâkimiyetine aldıkları muhtelif milliyetleri kendi mutat reis-i dinîleri vasıtasıyla idare etmeyi münasip buldular ve bu reislere, dinî reislere büyük bir salahiyet verdiler.

Halifenin ve patriklerin bu imtiyazatı kavaninimizin esasını teşkil etmişti. Bu nizamat vaktinde müdebbirane bile olsaydı yine bir tehdit teşkil eylerdi. Zira terakkiyatımızı tehir ve işkâl eyledi ve bu sebeple yalnız Türkiye, Avrupa’da komşusu olan bütün milletler arasında geride kaldı. Hükûmeti işlemiyordu. Patrikhanelerin veya hilafetin itirazatına maruz olmaksızın hiç bir ıslahat veya terrakkiperver fikri usul-i idaremize ithal edilemiyordu. Mamefih usullerimizden bazılarının tebdili zamanı geldi ve o vakit hilafette bütün tebeddülata karşı şedit bir husumet keşfettik. Patriklerin hiddetini tahrik etmeden usul-i tedrisimiz tebdil edilemezdi. Bunlar muavenet maksadıyla daima ecnebi hükûmetlere müracaat ediyorlardı.

Asırlardan beri Rusya, İstanbul Rum Patrikliği üzerindeki hegemonyası sayesinde işlerimiz üzerinde muzır bir nüfuz sahibi oldu. Rum, Ortodoks ve Ermeni patrikhaneleri vasıtasıyla idare usulümüz, diğer kilise idareleri ihdasını elzem kıldı.

* *Vakit*, 4 Mayıs 1924, s. 1.

5. ALMAN VOSSISCHE ZEITUNG GAZETESİ MUHABİRİNE ASKERLİK, DİN, LİDERLİK, AVRUPA, MUSİKİ VE İNKILAP HAKKINDA VERDİĞİ DEMEÇ*

30 Kasım 1929

-Ordugâhta, yalnız başıma iken sıçrayıp ateşe başlamıştım. Aynı zamanda İngiliz askerinin o dakikada hemen bize mukabil ateş açamayacaklarına kanaat ediyordum. Binaenaleyh, bundan bir tehlike hâsıl olmayacağını biliyordum. Benim o vakitteki asıl gayem ve maksadım, vaziyete ve ahvale tamamen muttali olmaktı.¹

Gayelerimizin şahsi olmaması icap eder. Yerli olmayan bir kimse, mensup olmadığı bir memleketi yükseltmek murat ettiği zaman, şahsi garazlerden kendisini beraat ettiremez. Kendini eski kanunlara bağlayıp mazi ile ittisalini muhafaza etmek isteyen bir kimse, asrî bir devlet dahi tesis edemez. Napolyon polis nazırı “Fouchet”nin hayatını bildiği hâlde, onu mevkiinde ipka etmiştir, bundan maada kendisinin en büyük düşmanlarına itimat etmesi, cinnetten başka bir şeyle tefsir edilemez. Napolyon esaslı bir fikre istinat etmeden işe başlamış ve kendisine bir fırsat icat edeceğini zannettiği hadisatın cereyanına tâbi olmuştur. Onun bu suretle hareketi, demokrasiciliğin vücudunun altmış senelik gecikmesine sebebiyet vermiştir; diyebiliriz. Napolyon hakkında telif ettiğiniz kitabın Türkçeye tercümesini ve altı aydır gazetemde (Hâkimiyet-i Milliye) neşredilmesini emretmiştim. Bunun sebebi nedir biliyor musunuz? İşte bunun sebebi şudur ki, bir cihetten onun kahramanlığından ve sabr-ı metanetinden asker bir ders alsın, diğer cihetten yerli olmayan bir kimsenin, diğer bir memlekete girmesiyle, o memlekete hıyanet etmekle, akıbetin neye müncer olacağını millet anlasın.

Ahiren Kur’an’ın tercüme edilmesini emrettim. Bu da ilk defa olarak Türkçeye tercüme ediliyor. Muhammed’in hayatına ait bir kitabın tercüme edilmesi için de emir verdim. Halk, tekerrür etmekte bulunan bir şey mevcut olduğunu ve din ricalinin derdi ancak kendi karınlarını doyurup, başka bir işleri olmadığını bilsinler.

* *Ayın Tarihi*, 1930, S 73, s. 6049-6055.

1 Mustafa Kemal Paşa’nın bu açıklamasından önce muhabir “1916 senesinde Mustafa Kemal’in kendisi müstakil olarak faaliyete başlaması için fırsatı ne suretle elde edebileceğini tazammun eder. Kendisinde müftechirâne bir vaziyet görülmeden şöyle demiştir” ifadelerini kullanmıştır.